

Наталія Кунанець,

старш. наук. співроб. кафедри інформаційних систем та мереж Національного університету «Львівська політехніка», заст. директора з наукової роботи НТБ Національного університету «Львівська політехніка», канд. іст. наук, доцент

**БІБЛІОТЕКИ СТУДЕНТСЬКИХ ТОВАРИСТВ:
ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ**

У статті досліджується питання функціонування бібліотек студентських товариств у XIX – першій половині XX ст.

Ключові слова: бібліотека, студентські товариства, соціальні комунікації.

Останнім часом особливої актуальності набуває вивчення культурних надбань, роботи культурно-освітніх осередків та діячів української культури, громадських і просвітницьких рухів, що сприяли українському соціокультурному розвитку. Осмислення та об'єктивне відтворення історії бібліотечної справи Західноукраїнського регіону як складової вітчизняної історії культури, висвітлення її особливостей, зумовлених своєрідністю історичного розвитку, потребує вивчення на новій джерельній базі історії як окремих бібліотек, повернення імен неzasлужено забутих діячів бібліотечної справи, так і бібліотечної інфраструктури в контексті соціокультурного середовища загалом. Особливо в цьому сенсі цікава діяльність студентських бібліотек, як унікальне явище в бібліотекознавстві України. Такого виду книгозбірні діяли лише на західноукраїнських землях.

До вивчення діяльності окремих книгозбірень зверталось чимало дослідників, проте не робилося спроб окреслити їх специфічних особливостей, притаманних їм як окремім видовій складовій бібліотечної інфраструктури.

Мета статті – узагальнити інформаційний контент про діяльність цих книгозбірень у контексті розвитку соціальних комунікацій на західноукраїнських землях.

Перше товариство у листопаді 1870 р. студенти-українці, що навчалися у Львівському університеті, заснували під назвою «Академічна бесіда» [1], яке мало об'єднувати студентів-українців усіх факультетів [1. – Од. зб. 15]. Однак під час обговорення його статуту через ідеологічні переконання погляди розділилися настільки кардинально, що відбувся

розкол, який призвів до виникнення в лютому 1871 р. двох об'єднань: «Академічний кружок» [1. – Од. зб. 15] – москвофільського спрямування та народницьке допомогове товариство «Дружній лихвар», статут якого був затверджений лише 30 березня 1871 р. [2]. У той самий період виникла книгозбірня Академічного гуртка істориків (1879 р.) Львівського університету.

Товариство «Дружній лихвар» упродовж своєї діяльності було неодноразово реорганізоване та перейменоване на «Академічне братство», а згодом на «Академічну громаду», однак це не позначилося на основних напрямках його роботи. Заснована товариством книгозбірня діяла впродовж усього періоду його існування, керуючись провідними засадами бібліотекознавства цього історичного періоду.

У статуті «Дружнього лихваря», затвердженому в тому самому році, визначалася необхідність «через заложенне бібліотеки і отворенне читальні вчинити з Лихваря прав'янивий осередок академічного життя, осередок для виміни гадок, для сходин та дискусій наукових, коротше – осередок для духовного руху Русинів-академіків [студентів]» [3]. У ньому також були передбачені заходи щодо створення бібліотеки, а саме: «Скуповувати наукові книжки и скрипта, и ті бідним членам випозичати. Старатися о заложенне власної бібліотеки з наукових книжок» [3. – Ф.116. – Од. зб. 20]. Згодом, у 1874–1875 рр., товариство перетворюється на літературно-наукове, статут якого декларував практичні заходи щодо створення бібліотеки: винаймання кімнати для «книговні товариства», обрання бібліотекаря з членів товариства, покладення опікунських обов'язків на почесних членів [3. – Ф.116. – Од. зб. 20] для досягнення ефективного матеріального сприяння.

Водночас спілці «Академіській кружок» [4], що об'єднувала студентів для організації наукових та літературних відчитів, також вдалося сформувати невеличкий бібліотечний фонд. «Академіській кружок» мав «власний льокаль з трьох кімнат», наданий йому «Народним Домом». У цих кімнатах розташувалися читальний зал і бібліотечний фонд [5]. Підтримували діяльність студентської спілки «Народний Дім» та «Ставропігійський інститут». Спілка видавала журнал «Друг», саме це, очевидно, приваблювало до товариства М. Павлика, А. Заклинського, А. С. Петрушевича [6], В. Лукич-Левицького [7] та І. Франка, які були його членами. Роботою цього товариства цікавився й активно впливав на його діяльність М. Драгоманов [8]. Він піддавав «безоглядній критиці життя галицької світської інтелігенції, яка не дуже-то дбає про те, щоб стати справді мізком своєї нації, справжньою *intelligentio* і переконував у необхідності створення бібліотек для сту-

дентів [9]. Бібліотекою цього товариства опікувався І. Франко, який деякий час перебував на посаді її бібліотекаря [10].

У 1876 р. товариство «Дружній лихвар» розгорнуло активну науково-інформаційну роботу і фактично стало «осередком духових змагань народівців академіків... через відчити, діскусії наукові, музикально-декламаторські вечорниці, заложене бібліотеки», «центром наукової праці молоді» [11], тобто було «центром наукової праці молодіжи» [11].

Діяльність мережі бібліотек товариства українських студентів Львівської політехніки «Основа» [12] була органічно поєднана з розвитком цієї наукової спілки, заснованої у 1897 р. [13]. Об'єднання налаштувало своїх членів на отримання доброї фахової освіти, координувала наукові вподобання своїх членів, завоювавши позиції центру наукового спілкування українських студентів Львівської політехніки [14]. Структурний розподіл спілки відбувався відповідно до спеціалізації відділень навчального закладу – на шість наукових підрозділів: мистецьку секцію, яка об'єднувала студентів архітектурного відділу і рисувальної групи, та гуртки: механіків, хіміків, рільників, лісників та інженерії, – вплинув на тематичний склад фондів. Наявність спеціальних комісій – для вироблення технічної термінології – термінологічної, для організації вечорів відпочинку – забавової, а також хорової та кількох тимчасових для окремих потреб – формували напрями роботи спілки, що також зумовлювало тематико-типологічний профіль комплектування бібліотек [15]. Як й інші спілки, об'єднання впродовж своєї історії постійно зазнавало перешкод та утисків з боку влади, що змушувало неодноразово переглядати та редагувати для перезатвердження статут, але до 1939 р. згуртовувало навколо себе творче студентство. Бібліотека товариства розпочала формуватися з перших днів діяльності, оскільки необхідність утримувати «свій льокаль, читальню і бібліотеку» була статутно задекларована на рівні з іншими напрямками роботи, серед яких організувати «наукові відчити та дискусії, літературні вечори, артистичні концерти, театральні вистави» [16], видавати підручники та часописи. Керівництво бібліотекою здійснював відділ товариства.

У 1932 р. рада професорів Ветеринарної академії затвердила статут [17] товариства «Ватра», яке об'єднувало 55 членів і мало власне приміщення, у якому розташувалася бібліотека. Проте з 1938 р. товариство загальмовує роботу, до якого належать лише 25 студентів [18]. Сповільнюється і до цього незначне збільшення фонду бібліотеки. З такими періодичними перервами у роботі товариство та його бібліотека проіснували до 1939 р. Досвід українських студентських об'єднань переймають товариства польських та єврейських слухачів вищих шкіл. Важливість

бібліотечної діяльності в цих товариствах демонструє той факт, що в назві більшості з них фігурувало слово «читальня» чи «бібліотека». Однією з найперших серед студентських спілок, створених польськими слухачами вищих шкіл, у 1861 р. виникає товариство Братньої допомоги слухачів Львівської політехніки, яке залучало студентів цього навчального закладу до наполегливого та всебічного вивчення фахових наук [19], заснувало власну книгозбірню, вважаючи її діяльність одним із засобів досягнення мети товариства.

Незважаючи на розгортання роботи з 1865 р., діяльність «Товариства братньої допомоги слухачів рільничої школи в Дублянах» узаконило Галицьке намісництво лише у квітні 1881 р. [20], яке організовувало дозвілля студентів та позааудиторне навчання, для інформаційного сприяння цим заходам засновано свою бібліотеку. Бібліотеці цього товариства вдалося організувати роботу в такий спосіб, щоб поповнювати матеріальний фонд товариства [21] та відігравати важливу роль у діяльності спілки. На початку 90-х XIX ст. робота «Товариства братньої допомоги слухачів рільничої школи у Дублянах» припиняється, і тільки на початку XX ст. простежується її поживлення. Відповідно до інтенсивності розвитку спілки здійснюється діяльність його бібліотеки, яка згодом реорганізовується в бібліотечно-видавничий відділ, що видавав конспекти лекцій професорів і перекладав з іноземних мов навчальну літературу.

У 1867 р. [22] виникла ще одна спілка, яка отримала назву Академічна читальня [23], і орієнтувала свою роботу на потреби студентів університету та Львівської політехніки з метою сприяння у вивченні різноманітних наук [24]. Для інформаційного забезпечення діяльності наукових гуртків товариства, які залучали слухачів університету до дослідницької роботи [25] за широким спектром тем, об'єднання заснувало книгозбірню, читальню часописів та присвячувало багато уваги публікаціям праць своїх членів, тому розширювало межі видавничої діяльності. Основні засади роботи товариства в бібліотечному напрямі декларувалися у статуті: утримувати читальню у відповідному стані, займатися придбанням та реєстрацією часописів, видавати книги та утримувати в порядку щоденники, каталоги, пильнувати за дотриманням статуту читальні [26].

Функції книгозбірні, заснованої у 1875 р. товариством «Бібліотека слухачів права», полягала у сприянні членам об'єднання в досягненні статутних цілей – формування потреби в самостійному вивченні юридичних наук [25], сприяння науковим дослідженням студентів-поляків юридичного факультету Львівського університету. Спілку зареєстровано намісництвом Львова 20 лютого 1875 р., а її назва визначала тематич-

ний напрям її діяльності. Статут товариства неодноразово змінювався впродовж кількох років [27], проте завжди декларував можливість досягнення мети товариства через утримання бібліотеки з фондом відповідної тематики [27. – Арк. 10]. Хоча товариство «Бібліотеки слухачів права» не розгортало такої інтенсивної діяльності як Академічна читальня, а його діяльність була зосереджена лише на об'єднанні студентів, що навчалися на факультеті права, проте ініціатива майбутніх правників неадекватно сприймалася владою, яка з часом намагалася обмежити діяльність товариства та вступ до нього студентів інших навчальних закладів. Бібліотека слухачів права та Академічна читальня співпрацювали у видавничому напрямі, завдяки якому товариствам вдавалося отримувати додаткові засоби для поповнення фондів бібліотек. Товариства випускали скрипти (видруковані на друкарській машинці стенограми лекцій і розмножені у будь-який можливий спосіб) з лекціями викладачів університету, але це викликало протести з боку університетської влади [28]. Видання цих матеріалів було значною підмогою для членів товариства у підготовці до іспитів [29], оскільки у видрукованих текстах подавалися лише основні матеріали [30].

Згодом розпочали активну роботу товариство «Бібліотека слухачів медицини Львівського університету», гурток хіміків слухачів Львівської політехніки, створені у 1896/1897 навчальному році, а при них виникають книгозбірні.

З метою поглибленого вивчення ветеринарних наук студентами Вищої ветеринарної школи у 1882 р. засновано товариство «Бібліотека слухачів ветеринарії у Львові». У 1887–1888 рр. його реорганізовано в польське об'єднання «Братньої допомоги слухачам ветеринарії» [31] з тими самими статутними завданнями. Для досягнення поставленої мети засновано бібліотеку.

Товариство слухачів-українців медичного факультету університету – «Медична громада» – виникло у 1910 р. [32, с. 59] і вважало за необхідне «створити якнайбільше правдивих лікарів-суспільників, лікарів-громадян, передати їм у дальше життя якнайкращі елементи людського характеру – високі принципи лікарської етики й виховати у рідному народові здорові тілом і душею непереможні в шляхетному змаганні кадри молодих лікарів-громадян» [33]. Одним з напрямів роботи була організація бібліотеки [33], оскільки члени товариства були переконані, що «Мед[ична] Громада лише тоді може добре розвиватися, як буде мати відповідну бібліотеку» [32, с. 94]. Діяльність цих книгозбірень обумовлювалася статутами самих спілок, у яких визначалася вагомість цих складових для розвитку товариства в цілому. Посаду бібліотекарів

обіймали самі студенти, організовуючи фонди на власний розсуд. Створення студентських наукових організацій при вищих навчальних закладах сприяло задоволенню наукової і соціальної потреби активної участі молоді в науковому житті краю, керуванню інтересами студентів, організації науково-дослідної роботи відповідно до фаху, а також доступу до найновішої наукової літератури, що накопичувалася у фондах бібліотек цих товариств.

Не менш важливим досягненням їхньої діяльності була єдина правова санкціонована можливість заснування організації, функціонування якої набувало форми самоврядування, створювало механізми інтеграції студентів різних факультетів навчальних закладів у структуру міста, а також налагодження близьких товариських контактів з іншими вузькоспеціальними товариствами, що, як можна встановити з таємних наказів намісництва, мало певною мірою характер політичної діяльності. Незважаючи на обіцянку свобод, товариствам доводилося впродовж років очікувати на затвердження статутів, що не сприяло їх поступальній роботі. Спілкам доводилося вигадувати способи, щоб обійти прискіпування влади, постійно змінюючи статутні форми існування – від кооперативу до самопомогової спілки.

Таким чином студентським спілкам вдалося розгорнути вмотивовану бібліотечну інфраструктуру, яка посіла достойне місце в системі соціальних комунікацій регіону.

Список використаної літератури

1. ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів – Ф. 166, оп. 1. – Од. зб. 8. – Арк. 7.
2. Статут українського студентського товариства взаємодопомоги при Львівському університеті «Дружній лихвар» з 1870 р. // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 166. – Од. зб. 1. – 22 арк.
3. ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 1, оп. 1. – Од. зб. 199. – Арк. 6.
4. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах / І. Франко. – Львів, 1975. – Т. 41. – С. 373.
5. Крушельницький А. Іван Франко / А. Крушельницький. – Львів, 1928. – С. 19.
6. Диплом про присвоєння А. С. Петрушевичу звання почесного члена товариства «Академічний кружок». 1872 // ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 77. – Од. зб. 2. – 7 арк.
7. Назарук О. Хроніка руху української академічної молодіжи у Льво-

ві / О. Назарук, О. Охрімович // Історичний огляд життя в студентських українських організаціях, зібрав і видав З. Кузеля. – Львів, 1908. – С. 17.

8. Записки НТШ. – 1903. – Кн. V, т. 55. – С. 14.

9. *Свенціцький І. Драгоманов і галичане* / І. Свенціцький. – Львів, 1922. – С. 5.

10. *Крушельницький А. Іван Франко* / А. Крушельницький. – Львів, 1928. – С. 20.

11. *Франко І. З історії української молодіжи в Галичині, 1871–1884* / І. Франко // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – 1903. – Т. 55, кн. V. – С. 13.

12. *Ганкевич Я. Товариство українських студентів політехніки «Основа» у Львові* / Я. Ганкевич // Історичний огляд життя в студентських українських організаціях, зібрав і видав З. Кузеля. – Львів, 1908. – С. 78.

13. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / під ред. В. Кубійовича ; перевид. в Україні. – Львів, 1996. – Т. 5. – С. 1894–1895.

14. Протокол зборів товариства від 19.03.1912 р. // ДАЛО. – Ф. 293, оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 23.

15. Товариство українських студентів політехніки «Основа» у Львові // Шляхи. – 1914. – Ч. 12/13. – С. 202–203.

16. Протокол зборів товариства від 19.03.1912 р. // ДАЛО. – Ф. 293, оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 23.

17. З діяльності товариства українських ветеринарних медиків «Ватра» у Львові // Студентський вісн. – 1938. – Ч. 1/2. – С. 48–49.

18. *М. М-юк Грац* / Д-р М. М-юк // Студентський вісн. – 1936. – Ч. 3. – С. 29.

19. Lwów: jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście / Skreślił J. Wiczkowski. – Lwów, 1907. – S. 381.

20. ЦДІА у Львові. – Ф. 146, оп. 25. – Спр. 1249. – Арк. 38–39.

21. *Токарський Ю. Дубляни: історія аграрних студій 1856–1949* / Ю. Токарський // Львів. держ. аграрний ун-т. – Львів : Ін-т українознавства НАН, 1996. – С. 208.

22. Statut towarzystwa czytelní akademickiej w uniwersytecie lwowskim. – Lemberg, 1867. – S. 1.

23. Początki działalności Cytelní Akademickiej we Lwowie 1867–1877 // Roczniki Biblioteczne. – 2001. – S. 199–214.

24. Statut towarzystwa czytelní akademickiej we Lwowie. – Lwów, 1879. – S. 3.

25. Lwów: jego rozwój i stan kulturalny oraz przewodnik po mieście / Skreślił J. Wiczkowski. – Lwów, 1907. – S. 379.

26. Statut towarzystwa czytelní akademickiej w uniwersytecie lwowskim. – Lemberg, 1867. – S. 3.

27. ЦДІА України у Львові. – Ф. 146, оп. 25. – Спр. 47. – Арк. 1–92.

28. XVII Sprawozdanie Rady Zawiadowczej Towarystwa Biblioteka Sluchaczów Prawa we lwowie z czynności za czas od 5 listopada 1889 do 10 października 1890. – Lwów, 1890. – S. 3.
29. VIII Sprawozdanie Rady Zawiadowczej Towarystwa Biblioteka Sluchaczów Prawa we lwowie z czynności za czas od 24 października 1881 do 1 listopada 1882. – Lwów, 1882. – S. 4.
30. Początki działalności Cytelni Akademickiej we Lwowi 1867–1877 // Roczniki Bibliotecne. – 2001. – S. 199–214.
31. *Kulczycki W.* Wspomnienia z pierwszych lat Lwowskiej Uczelni weterynaryjnej / *W. Kulczycki.* – Lwow, 1932. – S. 5.
32. *Беч Л. З.* Начерк історії Медичної громади (1910–1925) / *Л. З. Беч* // 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної громади. – Львів, 1935. – С. 59.
33. ДАЛО. – Ф. 299, оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 49.